

Posljednjih nekoliko godina hrvatska etnologija može se pohvaliti objavljenim izdanjima kakvih u stotinjak godina znanstvenog života struke nije bilo, a riječ je o sintetičkim prikazima hrvatske tradicijske kulture. Prvo je realizirana knjiga *Etnografija* (ur. Jasna Čapo Žmegač et al., Zagreb, 1998.), objavljena u se-rijalu "Hrvatska" Matice hrvatske. Istodobno,

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske potaknulo je projekt "Hrvatska tradicijska kultura" koji je rezultirao dvjema izložbama (u Budimpešti i u Zagrebu 2000. godine), popraćenima manjim kataloškim jedinicama na mađarskom i hrvatskom jeziku (uz film koji je pratio izložbu i dva nosača zvuka s izborom hrvatske tradicijske glazbe), te opsežnim katalogom na engleskom jeziku (*Croatian Folk Culture: At the Crossroads of Worlds and Eras*, Zagreb, 2000.) i impozantnim hrvatskim izdanjem kataloga istoimena naslova *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha* (2001.). Urednice obaju izdanja su Zorica Vitez i Aleksandra Muraj.

U monografiji *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha* na gotovo 450 stranica knjige predstavljeno je trideset tekstova iz pera dvadeset i troje autora, većinom etnologa, uz suradnju kolega folklorista i muzikologa. Pojedini autori suradnici su Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, dok drugi autori djeluju unutar istraživačke i muzejske djelatnosti etnografskih muzeja ili drugih muzeja koji sadrže etnografske zbirke (Etnografski muzej u Zagrebu, Etnografski muzej u Splitu, Muzej Turopolja, Gradski muzej Vinkovci, Muzej broskog Posavlja u Slavonskom Brodu), a također suradnju potpisuje i predstavnik Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Nakon uvodnih napomena o knjizi (Zorica Vitez), slijedi pregledni tekst ("Hrvati i njihova narodna kultura") Vitomira Belaja o povijesti hrvatskih prostora od predslavenskog stanovništva do 'znanosti o narodu u Hrvata'. Najveći dio sadržaja potpisuje Aleksandra Muraj u poglavljima koja su opsežni tematski pregledi pojedinih dijelova materijalne kulture ("Ognjište i dom", "Privređivanje: poljodjelstvo i rukotvorstvo", "Pučka kultura odijevanja", "Prehrambene tradicije"). Opsegom manji prilozi detaljnija su obrada pojedinih tema ili regionalnih praksi. Nekoliko takvih priloga obrađuje pojedine djelatnosti gospodarskoga značaja — vinogradarsku tradiciju (Ivica Šestan), lončarsku proizvodnju (Mirjana Randić-Barlek), medicarsko-svječarski obrt i proizvodnju dječjih igračaka (prilozi Iris Biškupić-Bašić). Teme o tekstilu obrađene su u nekoliko članaka pisanih iz različitih rakursa — kulture stanovanja, privređivanja, tradicije ukrašavanja i dr. Autorica Nerina Eckhel obradila je temu "Posoblje u uređenju seoske kuće" i temu "Čipka u hrvatskom tekstilnom rukotvorstvu". "Tkanje i vez 'zlatom' u nizinskoj Hrvatskoj" obradila je Ljubica Gligorević kao specifičnu tradicijsku praksu istočne Hrvatske. Uz pučke, izdvojene su i "Varoške narodne nošnje" (Sanja Ivančić) kao specifičan oblik hrvatske tradicijske materijalne baštine u kojemu je izražajan spoj utjecaja seoske i gradske sredine primorskoga hrvatskoga područja. Teme kulture odijevanja upotpunjene su tekstovima "Starinsko žensko oglavlje i opremanje glave" (Vesna Zorić) i "Nakit u hrvatskoj pučkoj kulturi i tradiciji" (Sanja Ivančić), te prilogom "Oružje od uporabe do ukrasa" (Silvio Braica). Nadalje, dvama je tekstovima u središtu interesa drvo — obrađeno i funkcionalno u seoskom interijeru ("Predmeti od drva u seoskim kućama", Zvezdana Antoš) ili kao sastavni dio specifične arhitekture ruralnog eksterijera ("Drvene crkve u Turopolju", Igor Maroević).

Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha, ur. Zorica Vitez i Aleksandra Muraj, Barbat - Galerija Klovićevi dvori - Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2001., 548 str.

"Narodni običaji" (Zorica Vitez) tekst je koji pregledno prati običaje životnog ciklusa pojedinca u tradicijskoj kulturi kao i običaje godišnjeg kalendara seoske zajednice. Prilog Branke Vojnović-Traživuk "Folklorni likovni izraz" pregledni je članak, za kojim slijede prilozi koji obrađuju tehnike izrade, ornamentiku dekoriranja i značenja pojedinih predmeta tradicijske kulture (tekstovi Josipa Barleka "Ukrasna šarena jaja" i "Ukrašene tikvice", te Zvonimira Toldija "Simbolične poruke vezanih pokrivača").

Etnološki prilozi popraćeni su i etnomuzikološkim tekstovima autorice Grozdane Marošević ("Tradicijska glazba"), te autora Joška Čaleta ("Tradicijska glazbala") i Tvrтка Zebeća ("Folklorni ples"). Monografija je uključila i članak "Usmena književnost" folklorista Ljiljane Marks i Ivana Lozice.

Jadranka Grbić u tekstu "Vjerovanja i rituali" usustavila je predodžbe o svijetu i životu kao dijelu hrvatskog tradicijskog nasljeđa, interpretirajući ih kao komunikacijski kod između čovjeka i okoliša koji ga okružuje. Posljednji u knjizi tekst je Jasne Čapo Žmegač "Od lokalne do nacionalne zajednice: seljačka društvena struktura", u kojemu autorica, između ostaloga, uvodi kompleksno poimanje procesa identifikacije i višerazinske identitetske strukture.

U predstavljanju knjige *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha* potrebno je smjestiti je u prostor već navedene izdavačke i izložbene aktivnosti posljednjih godina. Sve tri knjige (*Etnografija*, te englesko i hrvatsko izdanje opsežnog kataloga) pokrivaju tematiku seljačke kulture hrvatskog stanovništva kraja 19. stoljeća i prve polovice 20. stoljeća u granicama današnjeg hrvatskog prostora. Priloge u knjigama potpisuju i pojedini isti autori s tematski sličnim ili čak istim tekstovima. *Etnografija* je knjiga udžbeničkog tipa te uključuje veći broj tekstova s teorijskim i metodološkim temama. Kataloška/monografska izdanja (2000. i 2001.) sadrže priloge većeg broja autora, dijelom prate koncepciju izložbe koju katalogiziraju, te su obogaćena većim brojem fotografija. U engleskom izdanju (2000.), nalaze se i prikladni tekstovi za stranu publiku (o hrvatskoj dijaspori, te kratka povijest Hrvatske) i popis stotinjak izložbenih eksponata i "scena" (cjelovitijih prizora, primjerice interijera seoske kuće određenog područja). Za razliku od dosadašnjih uglavnom skromnih etnoloških izdanja, ova je monografija (uključivo hrvatsko i englesko izdanje) bogato opremljena raznim slikovnim materijalom, ilustracijama i fotografijama, što je rezultiralo njezinom reprezentativnošću.

Slijedeći izložbeni koncept, u knjizi je predstavljena podjela na "četiri područja Hrvatske". *Primorska Hrvatska* prostor je jadranskih otoka, uključivo Istru i, mjestimice vrlo uzak, kopneni pojas duž obale. *Gorska Hrvatska* područje je dubljeg kontinentalnog obalnog zaleđa koje obuhvaća Gorski kotar, Liku, te djelomice Kordun, Banovinu i prostor Žumberka. *Središnja Hrvatska* uključuje dijelom Banovinu i Pokuplje, zatim Posavinu (do utoka Une), Turopolje, Prigorje i Hrvatsko zagorje, Međimurje, Moslavinu, te Kalnički i dijelom Bilogorski kraj, dok je sve istočno od toga, u prostoru između Drave i Save, Slavonija, Baranja i Srijem, područje *nizinske Hrvatske*. Takva koncepcija hrvatskog prostora u etnografskom smislu predstavlja novu podjelu, različitu od dosadašnjeg tripartitnog modela tradicijske kulture Hrvata (jadranski, dinarski i panonski kulturni areal). Najveća je razlika u izdvajanju područja središnje Hrvatske, a što se kratko komentira poimanjem tog prostora kao "područja susretanja i prepletanja ne samo triju kulturnih zona nego i kao područje najjačih srednjoeuropskih utjecaja" (str. 13). Iako kritička interpretacija dosad uobičajene etnografske podjele, te odstupanje od nje, redefiniranje stare i obrazloženje nove koncepcije nije do kraja izvedeno, pretpostavljivo je da uvedena četverodjelna podjela nosi i potencijal otvaranja novih i kompleksnijih obrada i interpretacija tradicijske kulturne baštine. Nova je podjela dijelom opravdana ako je riječ o izložbenoj koncepciji jasnije vizualne prezentacije hrvatske kulturne baštine i njezine raznolikosti, ali je možda nije bilo nužno uvoditi u monografiju, posebice kad nije

dovoljno teorijski razrađena niti konzekventno prihvaćena od suradnika koji su pisali tekstove. Novo poimanje hrvatskoga prostora u etnografskom smislu jedno je od mjesta u kojemu ova monografija otvara nove teme za kritički dijalog stručne akademske zajednice.

Osnovna istraživačka jedinica monografije jest kultura koja se naziva tradicijskom, seljačkom, pučkom, narodnom. Ovakva terminološka neujednačenost povlači pitanje radi li se tu o korištenju različitog nazivlja za isti korpus pojava kako bi se izbjegla terminološka monotonija ili je riječ o različitim tipovima kulturne stvarnosti koja se onda izgrađuje u svojoj heterogenosti i dinamičkoj interakciji. To pitanje, čini mi se, nije intencionalno otvoreno u monografiji (jer knjiga podrazumijeva izvjestan koncept i struke i predmeta njezina istraživanja. Nadalje, kultura koju monografija predstavlja nalazi se "na razmeđu svjetova i epoha". "Razmeđe" je nejasan pojam za koji ne možemo sa sigurnošću tvrditi je li njegova kvaliteta u razdvajanju (pa onda recimo izgradnji "izvornoga" ili "nacionalnoga") ili u spajanju (i dinamičnom i kreativnom izgrađivanju kulture). U tekstualnim priložima navedena sintagma nije interpretativno interiorizirana na nekoj opsežnijoj razini osim one postavljene kulturnopovijesnom paradigmatom. Stoga kritičko promišljanje činjenice da je tradicijska kultura upila kvalitetu postojanja "na razmeđu", kao i problematiziranje veza, dodira, kontakata, razmjena, tek je otvoreno mogućnostima novih interpretacija.

Tekstualni prilozi ponajviše su pisani pregledno, tematski i regionalno, strukturirani tipološki (tipovi objekata, materijala, naselja, obrade i izrade, dekoracije itd.) i modelski. U tom smislu, poštujući zadani opseg sinteze, veliki dio građe nužno gubi na svojoj kompleksnosti. U knjizi *Etnografija* (1998.) upućeno je na neke probleme pisanja sinteze koji stoje i u ovome izdanju. Riječ je o problemu raspoložive građe i neravnomjernosti postojećih podataka koji često ne zadovoljavaju zatvaranje slike vremenske, prostorne i tematske cjeline. To će rezultirati nužno idealnotipskim karakterom prikaza i opisa kulture, a također i svojevrsnim "okamenjivanjem" znanja o kulturi. No, veća zamjerka može se uputiti statičnosti autorskih interpretacija. Kako stara etnografska građa može biti sintetički i pregledno predstavljena, ali aktualizirana novim interpretativnim konceptima, pa onda i redefiniranim vrednovanjima, vidljivo je u prilogu Jasne Čapo Žmegač. Društvenu kulturu koju opisuje u svojem tekstu, a na osnovi starije etnografske građe, autorica je predstavila kao kompleksnu i slojevitu pojavu, senzibilizirala čitatelja prema razumijevanju tradicijske kulture kao heterogene, ispresijecane crtama dobne, rodne, statusne, profesionalne, vjerske, etničke, društvenogospodarske i druge vrste podjela, razdvajanjima privatnog i javnog, simboličnog i stvarnog, prihvatljivog i konfliktnog. Stara etnografska građa bogata je interpretativnim potencijalom u perspektivi modernih pristupa.

Monografija *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*, iako izaziva promišljanje iz stručno-znanstvene perspektive, nije primarno usmjerena prema etnološkoj publici. Knjiga ima dimenziju popularnoznanstvenog izdanja orijentiranog prema širokom čitateljstvu koje traži kratku, jasnu i sažetu informaciju (u tu svrhu bi dobrodošlo i kazalo pojmova kakvo postoji u izdanju *Etnografije*). Knjiga ne pretendira biti problemska, već izlaže znanja onog dijela struke u kojemu je etnologija istraživala "narodni život i običaje" ponajviše unutar kulturnopovijesne paradigme. U tom smislu monografija predstavlja preglednu sintezu, a velik dio posla obavile su urednice Zorica Vitez i Aleksandra Muraj u čitavom nizu poslova od prikupljanja materijala i organiziranja izložbe, pa do uredničkog posla i okupljanja tako velikog broja suradnika.

Valentina GULIN ZRNÍĆ

Ines Prica, Mala europska etnologija, Golden marketing, Zagreb 2001., 271 str.

Autorica u prvoj rečenici svoje knjige metaforički govori o vodenoj matici s pritocima i kanalima kao dobrom mjestu rubne etnologije poput hrvatske. Slično je pisana i cijela knjiga s glavnom niti čitanja, ali i cijelim ni-

zom duhovitih, kritičkih i inspirativnih odvojaka. Stilski razigrano, autorica nam otvara različite pravce čitanja. Jedan od mogućih pravaca jest povijest znanosti etnologije i antropologije. Drugi je razvoj metodoloških pristupa i njihovih diskurzivnih sučeljavanja. Treći nas vodi kroz bitku o pojmovima: tradicija-običaj-narod-etnocentrizam-dijalogenost.

Jukstaponiranjem tuđih znanstvenih glasova, ali i naknadnim uspostavljanjem dijaloga, kao na primjer onoga između Bratanića i Lévi-Straussa, pruža nam mogućnost da ravnopravno sudjelujemo u slagalici koja je ipak veća i šira od eufemistički nazvane male europske etnologije te mi se čini da će ova knjiga biti sočan zalogaj i izvan okvira domaće struke. Knjigu ću predstaviti prema njezinih pet poglavlja.

U uvodu autorica legitimira mjesto domaće kulture i njezinu znanstvenu izvedbu kao ništa manje zanimljiv, ali i ništa manje bolan prepletaž znanstvenih, teorijskih te filozofskih žanrova zapadne matrice.

Autohtoni drugi poglavlje je u kojemu je riječ o uspostavi etnologije kao znanosti, odnosno o identitetu struke koju od početka njezine institucionaliziranosti određuje ateoretizam, ili barem teorijsko oklijevanje, a nešto kasnije i dualizam kulturnopovijesne orijentacije i etnologije svakodnevice, koji su u konačnici možda samo konkurentni u interpretaciji. Od zahtjeva za bratanićevski čistom etnologijom pa sve do svakodnevničke, koja za svoj predmet priželjkuje sve i svašta, sada se etnološki diskurs proglašava permanentno u krizi: bilo da u krizu upada jer se bavi etnosom, kojim se zapravo, čitali smo devedesetih, ne bavi ili kulturom koju ne može uhvatiti ni za glavu ni za rep. Dohvaćajući se pojma običaj, Ines Prica ga postavlja kao konceptualno mjesto u kojemu inflacija značenja ovoga puta uz navedena dva diskursa (kulturnopovijesni i etnologija svakodnevice) uvodi i treći, onaj sovjetske etnografije, što je dodatno pojačalo polemiku: je li običaj svakodnevice ili tradicijski otklon unutar nje. Jer mišljenje Milivoja Vodopije da su običaji možda etnološka fatamorgana do danas nije izmaklo tron običaju kao kulturnoj činjenici *par excellence*. Slične znanstvene zavrzame autorica predočuje sintagmama tradicijski život, narodni život, narodna kultura koji, na žalost ili na sreću etnologa, nestaju i postaju "utvara strukture etnografskog mišljenja", kako je rekla Dunja Rihtman-Auguštin.

Slijedi poglavlje "Prostori (ne)prevodivosti". U trenutku premještanja autohtonog drugog iz predmeta u diskurs, hrvatska je etnologija prisiljena upoznati metodološke postupke i interpretativne modele iz daleke nam antropologije. No, kako vidimo u ovom poglavlju i obratno, u primjerima posudbe istraživačkih etnografskih metoda u antropologiji. Ovdje se rastvara neiscrpno, katkad zamorno, a katkad inspirativno mjesto sučeljavanja etnologije i antropologije, koje koriste etnografiju kao zajedničko pismo. Iz usporedne povijesti razvoja etnologije i antropologije otkrivamo da njihova razlika nije u bavljenju posebnim i specifičnim, odnosno univerzalnim već da jedna luta zemljopisnim a druga povijesnim, ali obje udaljenim prostorima. Možemo to svesti na razlike po terenu, razlike po pismu te razlike po građi.

Diskurzivne prakse etnologije i antropologije, iako različite, imaju zajednički problem s određivanjem svoga subjekta i njegova tekstualnog zauzdavanja, što je u konačnici najviše problem kakav autoritet ove znanosti žele biti i koju konvenciju prezentacije žele odabrati. A ta je prezentacija, prema Jamesonu, nužno hegemonijska bilo da se radi o